

Bolvári-Takács Gábor

A Pécsi Balett létrehozásának művészetpolitikai körülményei

1961. január 3-án a Pécsi Nemzeti Színházban, Eck Imre *Az iszonyat balladája, Változatok egy találkozásra* és *Concerto a szivárvány színeire* c. műveivel bemutatkozott a Pécsi Balett. Az előadás közreműködői és nézői új társulat születését ünnepelték. Az esemény azonban több volt ennél: egy minden összefüggésében a mai napig fel nem tárt, de az adott körülmények között feltétlenül előremutató kultúrpolitika egyik első megnyilvánulása. Az előzmények feltárásához 1956-ig kell visszamennünk. A forradalom leverése után hatalomra került Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) vezetői számára a művészeti életben felmerülő kihívások kezelése komoly gondot jelentett. A művelődés ügyének rendezése, és az ezzel összefüggésben tapasztalható ellenséges hangok lecsillapítása, a legsürgősebb feladatok között merült fel. A pártot és a kormányt vezető Kádár János hirtelen szemben találta magát az értelmiséggel, és először a rendcsinálás erőszakos módját választotta. Adminisztratív úton felfüggesztették a művészeti szövetségeket, dobozba zártak újonnan elkészült játékfilmeket stb. Hamar kiderült azonban, hogy ez az út nem járható. Az új Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957 elején, a *Népszabadság* hasábjain szólította meg a lakosságot. A kormány cselekvési tervében szerepeltek a művészeti életre vonatkozó tézisek is, nevezetesen a művészi alkotómunka szabadságának tiszteletben tartása, és a művészértelmség bevonása a közös cselekvésbe. Ennek nyomán 1958 augusztusában megszületett *Az MSZMP művelődési politikájának irányelvei* c. párthatározat, amely lényegében a nyolcvanas évek végéig meghatározta a kulturális szféra mozgásterét. E dokumentum megalkotásában, elfogadtatásában és végrehajtásában fontos szerepet játszott Aczél György, a párt Központi Bizottságának (KB) tagja, a művelődésügyi miniszter első helyettese. A párt kinyilvánította, hogy nagy jelentőséget tulajdonít a művészeteknek és minden eszközzel elősegíti fejlődésüket. A Rákosi-korszak kultúrforradalmi missziós retorikájával szemben a dokumentum leszögezte, hogy a stílusvitákat hatalmi szóval nem lehet eldönteni. Ellenben erkölcsileg és anyagilag is támogatni kell minden realista alkotást, az irányzatok és formakísérletek kérdésében pedig a művészek számára messzemenő szabadságot kell biztosítani. Aligha tévedünk, ha úgy véljük: a Kádár-féle majdani, ún. szövetségi politika első mozzanatai éppen a művészetpolitikában jelentkeztek. Az Aczél által fémjelzett doktrína a művészek számára békésebb, kiegyezésszerű együttélés lehetőségét kínálta fel.

A minisztériumi hierarchiában formálisan csak második helyen álló – de az értelmiség köreiben a miniszter első felettesének hívták – Aczél eredményei, az intézményrendszer konszolidálása terén, hamar jelentkeznek. Pár év leforgása alatt megindult a *Kortárs*, a *Filmvilág*, a *Valóság*, az *Új Írás*, a *Muzsika*; újjáalakult az írószövetség és a képzőművészeti szövetség, létrejött a Balázs Béla Stúdió; megnyílt az Egyetemi Színpad, az Irodalmi Színpad és a Filmmúzeum; a Magvető és az Európa sorra jelentette meg a kortárs írók, költők és az addig elzárt klasszikusok műveit.

A Pécsi Balett megalapítása e folyamat állomása volt. Hangsúlyoznunk kell, hogy Aczél személyében is kötődött Pécshez. 1948 májusától 1949 júliusáig a Baranya megyei Pártbizottság első titkára volt, ekkor letartóztatták és 1950 márciusában, koholt vádak alapján, börtönbüntetésre ítélték. 1954 júliusában szabadult. 1956 végén csatlakozott a Kádár vezette KB-hoz, és 1957 áprilisától a kulturális tárca miniszterhelyetteseként, 1958-tól első helyetteseként ő foglalkozott a művészetek ügyeivel. 1958-ban megválasztották Pécs országgyűlési képviselőjévé, s a mandátumot kis megszakítással (1967–71) 1990-ig betöltötte.

Pécsett 1955-től Katona Ferenc a színházigazgató. Színre vitt számos kortárs darabot, miközben az operetteket levette a műsorról. 1959-ben önálló operatagozatot szervezett, amelyhez szükség volt Aczél közbenjárására is: a társulat bővítéséről és a többletköltségek vállalásáról csak a művelődésügyi tárca dönthetett. A feltételek biztosításának része volt táncosok szerződtetése is. A színházvezetői sikereiért 1959 áprilisában Jászai-díjjal kitüntetett Katona elképzelése jól illeszkedett a minisztérium vidéki társulat- és intézményfejlesztési terveihez. Nem egyedi jelenségről volt szó, a Szegedi Balett második, 1967-ig tartó korszaka 1958-ban, a Szegedi Szabadtéri Játékoké 1959-ben indult; a Miskolci Nemzeti Színházat 1957–59-ben, a Debreceni Csokonai Színházat 1958–61-ben újították fel stb.

Katona megegyezett Aczéllal: szerződtette az 1958–59-ben operai státusz nélkül maradt öt balettintézeti végzős növendéket, s belőlük, és az operai tánckar meglévő tagjaiból kísérleti balett-együttest szervezett. 1961-ben, kvázi negyedik tagozatként, még befogadta a Bóbita Bábszínházat, majd a következő évben megvált a Pécstől. A fővárosba távozott, az akkor alapított Petőfi Színház élére. Utóda, Nógrádi Róbert 1962-től 1988-ig állt a színház élén, biztosítva a további nyugodt fejlődést.

A balettkar első – kevésbé sikeres – előadását, 1959. november 27-én, Téry Tibor koreográfus jegyezte. A másodikra – Eck Imre és Lőrinc György műveivel – 1960. április 6-án került sor. Az Operaház magántáncosaként működő – volt Nádasinövendék – Eck ezt követően szerződési ajánlatot és szabad kezet kapott Katonától, s a meglévő együttest az Állami Balett Intézet 1960-ban végzett kilenc növendékével kiegészítve, összesen húsz táncossal, megalapította a Pécsi Balettet. A társulatépítés nem ment könnyen, hiszen az 1960-ban végzett balett-évfolyam tagjainak többsége száműzetésként élte meg a Pécsre költözést, s ezt a mesternőjük, Bartos Irén, szintén személyes sértésnek vette.

Eck vidékre távozásához kedvezőek voltak a feltételek, mert az operai balettegyüttes éppen vezetőváltást élt át. 1960-ban Harangozó Gyula leköszönt a tíz éve ellátott balettigazgatói tisztről, s az 1960/61-es évadra Nádasin Ferenc kapott vezetői megbízást. 1961-ben Lőrinc Györgyöt, az Állami Balett Intézet alapító igazgatóját nevezték ki az együttes élére, őt intézeti posztján Hidas Hedvig követte. Az újonnan alakuló pécsi társulat mind Nádasin, mind Lőrinc számára fontos volt, hiszen az Opera nem tudta teljes számban felvenni az ÁBI végzett növendékeit. Ennek oka alapvetően az volt, hogy ekkor még nem létezett a szakmai nyugdíj, így az együttes fiatalítása személyzeti feszültségekkel járt. Márpedig a végzősök utcára kerülése nem vetett volna jó fényt az intézetre. Lőrinc és Nádasin emlékezetében élénken élt az 1957 elején kormányzati körökben felmerült szándék az ÁBI megszüntetésére, legalábbis az Operához csatolására. Az iskola ugyanis 1950–56 között csupán egyetlen végzős osztályt bocsátott ki, 1954-ben. Egyes – hozzá nem értő – politikusok ezt az intézmény szakmai alkalmatlanságának tulajdonították. 1956 végén azonban sok művész elhagyta Magyarországot, s az ő operai státuszaikat jórészt az 1957-ben végzett évfolyam tagjaiból töltötték be. Akkor elhárultak a viharfelhők az intézet fölül.

Pécsett az Eck által vezetett társulat előadásai, a kortárs művészek nagyszámú közreműködése (az első öt évadban 17 élő, magyar zeneszerző egy vagy több művét mutatták be), a koreográfiák témái, a klasszikus balett-technikán alapuló, mégis korszerű, a ma emberéhez szóló kifejezésformái, formanyelvi és stiláris újításai országos viszonylatban hatalmas közönséget vonzottak. A hatvanas években nemcsak divat, hanem szinte szakmai elvárás volt Budapestre ide utazni. Eck koreográfusi és együttes-vezetői zsenialitása, valamint a társulat tagjainak intellektusa és hihetetlen odaadása garantálta a hosszú távú sikert.

Aczél a legmagasabb szinten szavatolta Pécsi Balett biztonságát. Ez kiterjedt a nemzetközi kapcsolatokra is. Az együttes már az alakulását követő évben Drezdában és Lódban járt, majd megkezdődtek a nyugati turnék. 1962-ben előbb a Helsinki VIT, majd Bayreuth, s pár éven belül Luxemburg, NSZK, Nagy-Britannia, Norvégia, Svédország következett. Ez a lehetőség a színpadi tánc terén addig, a korabeli politikai és devizagazdálkodási viszonyok

között, csak az operai balettegyüttest illette meg. Szintén a fentről jövő figyelem és biztatás részét képezték az elismerések. Eck Imre 1962-ben Liszt-díjat kapott, Pécsre érkezéséhez képest szokatlanul hamar. A díjazottak névsorában balettmesterként jelölték meg; a kormányzat tehát nem koreográfiai munkásságát, hanem a társulat alapításáért végzett erőfeszítéseit ismerte el. Eck korábbi operai sikerei persze nyomhattak a latban, de a friss diplomásként szerződött Bretus Mária és Tóth Sándor 1964-es Liszt-díja már egyértelműen a pécsi szólistáknak szólt. S a kitüntetettek névsora később tovább folytatódott. A művészetpolitikai konszolidáció kísérletezésre fogékony légkörét erősítette Kádár nagy feltűnést keltett együttműködési felhívása, az „aki nincs ellenünk, az velünk van” elv meghirdetése, amelynek részletes indoklása 1962 novemberében, az MSZMP VIII. kongresszusának záróbeszédében hangzott el. A művészetek terén elért következményeket és eredményeket rögzítve 1966-ban az MSZMP KB – Aczél által vezetett – Kulturális Elméleti Munkaközösségének *Az irodalom és a művészetek hivatása társadalmunkban* c. állásfoglalása kimondta, hogy a művészeti fórumok és intézmények folytassák és fejlesszék a jó kezdeményezéseket, s e feladatok megvalósítása érdekében – a gazdasági irányítás reformjának alapelvei szerint – a művészetpolitikai célokat eredményesebben támogató honorárium- és árpolitikát alakítsanak ki. Ennek következtében a hatvanas-hetvenes évek fordulójára a művészetek megerősödtek, nemzetközi tekintélyt vívtak ki, s egyes ágakban minőségileg is a világ élvonalába emelkedtek. Mindez a Pécsi Balett fejlődésében is kimutatható.

Aczél a továbbiakban sem feledkezett meg városáról. Az 1958-ban megindult *Jelenkor* 1963-tól havi folyóirat lett (hasonlóan a debreceni *Alföldhöz* és a szegedi *Tiszatájhoz*), s 1965-ben Pécs adott otthont az I. Magyar Játékfilmszemlének. Nem véletlen az sem, hogy később itt nyílt meg a Csontváry (1973), a Vasarely (1976) és az Amerigo Tot (1984) múzeum. A politikus 1967-ben az MSZMP KB titkára, utóbb miniszterelnök-helyettes, majd ismét KB-titkár lett; személye a nyolcvanas évek közepéig meghatározta a hazai művészetpolitikát. Az általa nagy vívmánynak tekintett „ahhoz képest szabadság” sikerei és korlátai ma már vitathatók és vitatandók; mégis tény, hogy az alkotó- és előadó-művészetek terén Magyarország messze liberálisabb kultúrafelfogást valósított meg, mint a szovjet tömb többi tagállama.

Ez a korszak szerencsére már a történelem homályába vész, de a sajátos viszonyok között megalakult, a hazai táncéletet felpozsztító, nemzetközi hírű Pécsi Balett, fél évszázad múltán, ma is él.